

Proza, cz. 3

dr Krzysztof Gajewski

Spis treści

Gatunki epickie	1
Epos	1
Nowela	1
Powieść	1
Gatunki hybrydyczne	2
Gatunki nieliterackie	2

Gatunki epickie

Epos

Jeden z najstarszych gatunków literackich (Epos o Gigameszu, XX w. pne., odkryty w w. XIX; Illiada, Odysja, IX w. pne., Edda poetycka, Kalewala).

Długo funkcjonowały jako **literatura ustna** rozpowszechniane przez **rapsodów**, stąd ich **styl formularny**.

Rozpoczynają się zwykle inwokacją do bóstw z prośbą o natchnienie.

Świat przedstawiony odznacza się strukturą dwudzielną, na którą składają się paralelne rzeczywistość ludzka i świat bogów. Bohaterowie działają ze względu na *motywację mitologiczną*.

W średniowieczu powstaje **epos rycerski** (Pieśń o Rolandzie, Pieśń o Nibelungach, cykl legend arturiańskich, Słowo o wyprawie Igora).

Epos renesansowy: Orland szalony Ludovica Ariosta, Jerozolima wyzwolona Torquata Tassa.

Wiek XVII: Raj utracony Johna Milтона.

Wiek XIX: Pan Tadeusz (?)

Tematyka często batalistyczna, ujęta w stylu wysokim.

Poemat heroikomiczny to parodia eposu (Batrachomiomachia, Pukiel porwany Aleksandra Pope'a, Dziewica orleańska Voltaire'a, Monachomachia, Myszeidos)

Poemat epicki to narracyjna forma wierszowana raczej jednowątkowa i mniejszych niż epos rozmiarów (Grażyna Mickiewicza).

Nowela

Za pierwszy w historii literatury zbiór nowel uważane są *Opowieści mileckie* Arystydesa z Miletu (II / I w. pne). W nowożytności gatunek ten rozkwita w czasach renesansu za sprawą *Dekameronu* Boccaccia (XIV w). W odróżnieniu od wierszowanego zwykle starożytnego eposu posługującego się **motywacją fantastyczną**, nowela wprowadza **motywację realistyczną** oraz pisana jest prozą.

Źródła noweli: literatura hagiograficzna, kroniki, opowieści ustne. Inaczej jednak niż one, pozbawiona jest intencji przedstawiania wydarzeń prawdziwych, ale jawnie posługuje się fikcją literacką.

Cechy gatunku nowelistycznego:

1. niewielkie rozmiary
2. brak tła sytuacyjnego
3. jednowątkowość (czasem nawet jednozdarzeniowość, mówimy wówczas o **anegdocie**)
4. ośrodek kompozycyjny (np. punkt kulminacyjny fabuły albo rekwizyt — teoria sokoła Paula Hayse; Kamielka, Katarynka)
5. oparta jest na akcji, czyli fabule o charakterze teleologicznym (układ zdarzeń rozwija się w kierunku określonego celu)
6. kompozycja często oparta na kontraście (śmierć Janka Muzykanta — rozmowa o talentach artystycznych Włochów)

Opowiadanie — rozbudowana nowela (Nasza szkapa, Antek). Może zawierać wątki poboczne (śmierć Rozalii). Długie opowiadanie — **opowieść** (Wierna rzeka).

Czynnik zespalaający cykl nowelistyczny

1. rama sytuacyjna (Baśnie z tysiąca i jednej nocy, Dekameron)
2. bohater lub motyw (Sherlock Holmes, pocisk w Dziejach jednego pocisku Struga)
3. narrator lub problematyka (Medaliony, Ludzie stamtąd)

Powieść

Romans łotrzykowski (powieść pikarejska) — literatura ludowo-mieszczańska, bohater uosabia ideał plebejsko-mieszczańskiej zaradności (Sowizdrzał, Żywot łazika z Tormesu).

Historia powieści europejskiej rozpoczyna się od *Gargantui i Pantagruela* Franciszka Rabelais'a (XVI w.) oraz *Don Kichota* Miguela de Cervantesa (XVII w).

Dwa źródła powieści

1. literatura karnawałowa (Bachtin)
2. romans rycerski (G. Lukács, Powieść jako epepeja mieszczańska)

Powiastrka filozoficzna — gatunek z pogranicza eseju i epiki, stworzony przez Voltaire'a oraz Diderota.

Trzy epoki rozwoju powieści

1. Wiek XVIII — François Fénelon, Daniel Defoe, Samuel Richardson, Laurence Sterne, Henry Fielding
2. Wiek XIX — Balzac, Stendhal, Flaubert, Zola; Dickens, Thackeray; Tolstoj, Dostojewski; Orzeszkowa, Prus, Sienkiewicz (powieść realistyczna, powieść z tezą)
3. Wiek XX — Joyce, Proust, Kafka, Tomasz Mann, Broch, Musil; nouveau roman, powieść autotematyczna

Powieść rozwojowa — ukazuje dojrzewanie i przemianę bohatera (bohater statyczny vs. bohater dynamiczny)

Cechy gatunkowe powieści

1. wielowątkowa fabuła
2. wątki mogą ulec usamodzielnieniu (**unanimizm** Julesa Romainsa i bohater zbiorowy) — sagi rodzinne (Buddenbrookowie, Noce i dnie)
3. rozbudowane tło sytuacyjne: historyczne, społeczne, geograficzne
4. często występuje fabuła o charakterze akcji (powieść kryminalna, brak akcji w powieści epizodycznej)
5. pojawiają się perypetie (odwrócenie biegu wydarzeń)

Ekspozycja — zarysowanie sytuacji wyjściowej (Lalka: rozmowa w piwiarni, w której po raz pierwszy pojawia się nazwisko Wokulskiego).

Przedakcja — zrelacjonowanie wypadków poprzedzających fabułę (dzieje rodzin Niechciców i Ostrzeńskich w Nocach i dniach). Jeśli przedakcja zostaje wyodrębniona, mówimy o **prologu**.

Poakcja — opowieść o dalszych losach bohaterów (**epilog**)

Typowe odmiany powieści:

1. powieść społeczno-obyczajowa (Emancypantki, Nad Niemnem)
2. p. psychologiczna (Dostojewski)
3. p. historyczna (Walter Scott, Sienkiewicz, Hanna Malewska, Teodor Parnicki)

4. p. sensacyjna (Trzej muszkietierowie)
5. p. fantastyczna (Podróże Guliwera, Verne, Wells, Lem)
6. p. biograficzna (Pasja życia Irvinga Stone'a)

Charakterystyczne rodzaje narracji:

1. Narracja pamiętnikarska
2. Powieść epistolarna

Gatunki hybrydyczne

W okresie romantyzmu ukształtowały się gatunki łączące cechy epiki i liryki, takie jak **powieść poetycka** czy **poemat dygresyjny**.

Za twórcę powieści poetyckiej uważany jest Walter Scott (Pani jeziora). Odnacza się ona luźną, fragmentaryczną kompozycją oraz zakłóceniem chronologii wydarzeń. Narrator wyraża własne odczucia, zwraca się bezpośrednio do czytelnika, jest bliski podmiotowi lirycznemu.

Najwybitniejszym twórcą gatunku jest George Byron (Giaur, Korsarz). W Polsce: Maria Antoniego Malczewskiego, Zamek kaniowski Seweryna Goszczyńskiego, Konrad Wallendod, Mnich, Jan Bielecki, Lambro Słowackiego.

Poemat dygresyjny to gatunek stworzony przez Byrona (Don Juan). Oparty jest na kompozycji sternowskiej (L. Sterne, Podróż sentymalna). Wątkowa fabuła (często zbudowana na motywie podróży) stanowi jedynie szkielet dla zespołu dygresji, czyli refleksji narratora, który usuwa w cień postaci i na pierwszy plan wysuwa swoją własną osobę (Beniowski, Eugeniusz Oniegin).

Gatunki nieliterackie

(Esej) — wypowiedź dyskursywna (naukowa, filozoficzna) zawierająca składniki anegdotyczne (Michel de Montaigne, Parandowski, Miłosz, Herbert).

Felieton — krótka forma publicystyczno-dziennikarska. Rzeczywisty fakt natury społecznej, politycznej, obyczajowej czy kulturalnej staje się punktem wyjścia do refleksji wzbogacanej elementami prozy epickiej (narracja, dialogi) (Prus, Słomski).

Reportaż — wypowiedź o charakterze publicystycznym, relacjonująca wydarzenie autentyczne posługując się przy tym środkami prozy literackiej (Hanna Krall, Kapuściński).